

מאז דזה־דונג ומלחמת העולם השנייה: הערות מחקר אחדות

רבים נוטים עדיין ללמוד, לנתח וללמד את מלחמת העולם השנייה מנקודת מבט אירופית או אמריקנית, שלא לדבר על נקודת המבט היהודית. גם מי שמתמקדים בזירת האוקיינוס השקט ומזרח־אסיה במסגרת המלחמה, למשל בשיקוליה של ארצות־הברית אל מול יפן ובסוגיות נלוות, אינם מעמיקים די הצורך בשיקוליה ובלבטיה של מדינה "שולית" כסין, שהונהגה על־ידי ג'יאנג קאי־שק (Chiang Kaishek) ותנועתו־ממשלתו הלאומית. בזיקה של שאלות פנים־סיניות למלחמה, כגון אלה הקשורות במפלגה הקומוניסטית ובמנהיגה מאז דזה־דונג, דנים רק מעטים. על ג'יאנג סוא־ה־ליאנג (Zhang Xueliang), שהיה ברגעים מסוימים באמצע שנות השלושים מצביא עולה בסין, ועשוי היה אף להיות מנהיגה של "הממלכה המרכזית" כולה, כמעט אין נותנים את הדעת. ספק אם בני הדור הצעיר יודעים מי היה האיש. אין תמה בדבר, שכן ההיסטוריונים המופקדים על הזיכרון הקולקטיבי אוהבים כידוע את המנצחים והשורדים הלא־מפסידנים למיניהם. עליהם הם כותבים אותם הם זוכרים, מזכירים ומנציחים.

לחלופין, אפשר לציין את יום ה־7 ביולי 1937, והתקרית הידועה כ"גשר מרקו פולו", כתאריך שבו פרצה המלחמה. ביום זה תקפו כוחות יפניים את סין גופא והחלו להדרים ולכבוש את מרחביה של הארץ רחבת־הידיים. ואם מדברים על מלחמה עולמית במלוא מובן המילה, הרי ראשיתה בכלל בשנת 1941, בהתקפה הגרמנית על ברית־המועצות ב־22 ביוני במסגרת "מבצע ברברוסה", או ב־7 בדצמבר, מועד ההתקפה היפנית על פרל הרבור, שגררה את ארצות־הברית למלחמה.

שתי סוגיות נדונות להלן: האחת קשורה בשלביה הראשונים של המלחמה במזרח אסיה, בשנים 1936 ו־1937, בזירה הפנימית ובעמדותיו של מאו בשעה שהנהיג את הבסיס הקומוניסטי ב־נאן. האחרת עניינה סוף המלחמה, בשנת 1945, וההיסטוריוגרפיה הקשורה בסיום המלחמה, גם היא מנקודת מבטו של מאו.

מאז וראשיתה של מלחמת העולם השנייה

לצורך הבנת ראשית המלחמה במזרח אסיה וכמה היבטים בסיסיים של הזירה הפנימית בסין, יש לחזור ל"תקרית סיאן (Xian)" של דצמבר 1936 כנקודת מוצא מכרעת. העובדה, שישנם חוקרים לא מעטים המנתחים את מלחמת העולם ואינם מודעים לחשיבות פרשה זו, מדברת בעד עצמה. בתקרית זו, כזכור, נחטף ג'יאנג קאי־שק ואולץ על־ידי "המרשל הצעיר", הוא ג'יאנג סוא־ה־ליאנג, לקבל את מה שמכנים הסינים "בינג ג'יאן" ("כתף אל כתף", "פעולה משותפת"). ג'יאנג שינה על־כך

לפני שנכנסים לעובי הקורה ההיסטוריוגרפית, מן הראוי להזכיר בקצרה את סוגיית תיארוכה של המלחמה המכונה בפנינו מלחמת העולם השנייה. בקובענו, שמלחמה זו פרצה ב־3 בספטמבר 1939 אנו למעשה קובעים ומקבעים את הזירה האירופית כזירה המרכזית, החשובה ביותר. במשתמע אנו מדגישים, שאירופה היא זו שנתנה (ויעודנה נותנת) את הטון, ומה שהתרחש בה הוא־הוא שקבע את גורל העולם על יבשותיו ומדינותיו. אולם, ספק אם תאריך זה מצדיק את עצמו, שהרי הוא לא סימן את מעורבותן, המאוחרת יותר, של מעצמות כארצות־הברית וכברית־המועצות ואף לא את כניסתן למערכה, המוקדמת יותר, של המעצמות האזוריות יפן וסין.

ה־18 בספטמבר 1931, פרוץ התקרית המנצ'ורית, שבמהלכה ואחריה השתלט חיל המשלוח, צבא גואַנדונג היפני, על רוב שטחה של "דונג־ב־יי", (Dongbei), במשמעות מילולית "צפון־מזרח" [סין], היא מנצ'וריה, הוא תאריך חשוב ביותר. מאותו רגע ואילך ניתן לדבר על ראשיתו של סכסוך אזורי רחב־ידיים קשה ואלים, שאליו הצטרפה ובו נשורה "מלחמת העולם השנייה".

פרופסור אהרן שי מלמד בחוגים להיסטוריה כללית ולימודי מזרח אסיה באוניברסיטת תל־אביב, ומופקד הקתדרה ע"ש שאול נ' אייזנברג לחקר אסיה בת־זמננו. הוא מחברם של ספרים ומאמרים רבים העוסקים בסין בזירה הבינלאומית. ספרו, **ג'יאנג סוא־ה־ליאנג: הגרל שלא נלחם**, יראה אור בהוצאת זמורה ביתן בשנת 2008.

7/17: aashai@post.tau.ac.il

את סדר העדיפויות הלאומי שבו החזיק. עתה, במקום להילחם במלוא כוחו בקומוניסטים, הוא נאלץ ליצור חזית מאוחדת עם הקומוניסטים שנועדה למאבק נגד היפנים. עתה היה חייב להניח לתפישתו הבסיסית, שהיפנים הם מחלת עור והטיפול בה יכול להידחות, ואילו הקומוניזם הסיני הוא מחלת לב, שיש לשרשה מיד. עכשיו היה עליו לטפל ביפנים.

מה היה המצב בדצמבר 1936? בקצרה, כבר בשנת 1932, אחרי שהקימו בסיס בחבל ג'יאנגסי (Jiangxi) בדרום-מזרח סין, הכריזו הקומוניסטים מלחמה על יפן, צעד שהעניק להם יתרון הסברתי עצום, אף שלא היה בו ממש. בעקבות "מסעות ההשמדה" של ג'יאנג קאי-שק הם נאלצו לנטוש את בסיסים והתמקמו בסופו של דבר בִּינְאָן שבחבל שאנסי (Shanxi) שבצפון סין. את נסיגתם, במסגרת מה שכונה לימים "המסע הארוך", הם ניסו לצייר כתנועה מתוכננת ומכוונת לקידום פני האויב. הם ראו את עצמם, אם כן, כפטריוטים האמיתיים, בניגוד לג'יאנג קאי-שק שבחר לשקוע במשחק מכוער וחסר-תכלית של הכרעת יריבים-אחים. הם, לעומת זאת, התמקדו בעיקר באויב של האומה כולה. כך נמצא ג'יאנג קאי-שק במצב פוליטי פנימי ובינלאומי מביך. הייתה זו הצלחתו של מאו, אשר תוך כדי "המסע הארוך" הצליח להשתלט על הנהגת המפלגה.

הקומוניסטים האמינו שתנועה צפונה, לעבר חבלים סמוכים לברית-המועצות (ומונגוליה החיצונית הייתה גרורה סובייטית ובסינג'יאנג בצפון-מערב סין הייתה השפעה של מוסקבה), תרחיק אותם מן הכוחות הלאומנים ותקל עליהם את מאבקם ואת מלחמת התעמולה שלהם. ואולם, כל עוד הם היו נתונים ללחצים ולמצור חלקי של חילות "המרשל הצעיר", ג'יאנג סוֹאָה־ליאנג (צבא "הדונג־ביי"), ויאנג חוֹ־צ'ינג (Yang Hucheng) (הצבא ה־17) כשלוש-מאות קילומטרים מדרום לבסיסים, היו אפשרויותיהם מוגבלות ביותר – היה קשה להם להלום ביפנים כראוי או אף להדק את הקשר האסטרטגי עם ברית-המועצות.

הייתה להם בעיה נוספת: מוסקבה תמכה בממשל הלאומי של הגואומינדאנג (Guomindang) בהנהגתו של ג'יאנג קאי-שק. מנקודת מבטו של סטלין, טרם הגיעה השעה לתמוך באופן בלעדי וישיר בקומוניסטים הסינים, שאליהם הוא התייחס בספקנות ובחשדנות. רק ג'יאנג קאי-שק, כמיצג של הבורגנות הלאומית ושל בעלי-ההקרקעות הגדולים, למרות מאבקו הבלתי-נלאה בקומוניסטים, צריך היה להיות מנהיגה הלאומי של סין בדרך הארוכה לקראת המהפכה הסוציאליסטית העתידית. סטלין, בהתאם לתפישה הלניניסטית, רצה לראות בשלב הראשון את סין מאוחדת בשליטת הבורגנות ובעלי ההון. מבחינה דיאלקטית, היה זה תנאי מוקדם לראשיתה של מהפכה פרולטרית נאותה. רק מנהיג בעל שיעור קומה כג'יאנג קאי-שק יכול היה לפגוע באינטרסים האימפריאליסטיים בסין ואף לסייע, כאמור, ביצירת תנאים נחוצים לצמיחתה ולהבנייתה של חברה סוציאליסטית.

אך סטלין היה ביקורתי גם ביחס לג'יאנג קאי-שק, שישב על הגדר ולא הקצה את כל כוחותיו נגד היפנים. הוא גם חשד, שהיה לג'יאנג שיקול מְקִיאווליסטי נסתר, שיפן בכל זאת תפנה נגד ברית-המועצות ותניח לסין הפצועה והשסועה מבית ללקק את פצעיה. כאן החל ויכוח, שנטוש עד עצם היום הזה, באשר

לפועלו של "המרשל הצעיר" – האם יכול היה לחסל את הקומוניסטים בשנת 1936! האם פעל נכונה כשהחליט לשתף פעולה עמם? והרי שיתוף פעולה זה, אף כי היה אמור להיות זמני, חילץ את הקומוניסטים מהמלקחיים שאיימו עליהם, ואִפשר להם לקנות זמן יקר, וכך אף לשרוד.

אכן, הקומוניסטים ומאו בראשם נמצאו בימים ההם במצב קשה, במלחמת אחים ובמלחמה חיצונית מתישה בעת ובעונה אחת. לעתים בשל שלל ההתפתחויות נוטים לשכות, שמו ואנשיו נמצאו תקופה ארוכה ב"כלא" הסובייטי בִּינְאָן, סגורים ומאוימים. השאלה ברגעים לא-מעטים הייתה: האם יהיה זה ג'יאנג קאי-שק או ג'יאנג סוֹאָה־ליאנג שינהיגו את סין בשנים הבאות?

מאו זיהה, שהחוליה החלשה ביותר במערך האתגרים שבפניו ניצב הייתה ג'יאנג סוֹאָה־ליאנג וצבאו. לפיכך, הסיכוי הטוב ביותר לצאת מן המצוקה שהיה שרוי בה יהיה על-ידי פעולה מול "המרשל הצעיר", שעד לא מזמן היה מכור לאופיום וידע תסכולים אישיים ופוליטיים רבים. ג'יאנג סוֹאָה־ליאנג היה אמור לחבור אל אנשיו של מאו, אל הקומוניסטים. ואכן, לא היה זה חלום באספמיה ולא היה כאן שיקול מוטעה. ג'יאנג היה מוקף באוהדי קומוניסטים ובהם קצינים "לאומיים" ואנשי צבא ה"דונג־ביי", שלחמו בקומוניסטים ונשבו על-ידם. במהלך שְבִיִים השתכנעו הלוחמים בתוכניתו החברתית-הכלכלית של מאו ובמשנתו הלאומית האנטי-יפנית. אין תִּמָּה אפוא, שעל "המרשל הצעיר" הופעל לחץ לחדול מהמאבק חסר-התוחלת בקומוניסטים. אדרבא, נאמר לו, יש ללכת איתם. אין ספק, ש"תקרית סיאן" בשלב הראשון שלה הביאה להתקרבות בין ג'יאנג סוֹאָה־ליאנג למאו באמצעות שליחו של המנהיג – ג'ואו אָן־לאי (Zhou Enlai). לאחר מותו של ג'יאנג סוֹאָה־ליאנג בשנת 2001 צאו עדויות לכך, שהוא עצמו פנה בבקשה להתקבל כחבר במפלגה הקומוניסטית הסינית. הייתה זו מוסקבה שדחתה את הרעיון. מתווך ניטרלי נרָאָה לה עדיף לקידום מטרותיה מאשר אישיות סינית בולטת נוספת המצטרפת למפלגה הקומוניסטית הסינית.

בריבוע היחסים האנטי-יפני – ממשלת סין, צבאו של ג'יאנג בסיאן, הבסיס הקומוניסטי שהיה למעין "מדינה בתוך מדינה" וברית-המועצות – לא יכלה לשרוד הסכמה מלאה. כל צד, תוך כדי יצירת הבנה או ברית זמנית עם רעהו, פִּזַל לעבר אפשרות חלופית ויצירת ברית עם גורם מתחרה. המצב היה נזיל.

עם חתימת הסכם האנטי-קומוניסטרן בין יפן לגרמניה ב־25 בנובמבר 1936, גברו חששו וזעמו של סטלין. הסכנה, ששתי מדינות עוינות לארצו, משני אגפיה, משתפות פעולה ביניהן, לא נתנה לו מנוח. מבחינת המדיניות כלפי סין, עמדתו של סטלין לגבי תפקידו של ג'יאנג קאי-שק רק התחזקה. אסור היה בשום פנים ואופן להחליש את חזית סין ולהביא ליצירת מתחים בין-חִבְלִיִים ובין-אישיים בארץ זו. גישה זו החלישה את מאו ואת המחנה הקומוניסטי. כך בחרו אפוא הרוסים בדרך העקלקלה – לג'יאנג סוֹאָה־ליאנג ניתנה תחושה שמאמצים את תוכניתו, בתקווה שהוא יתמוך בקומוניסטים הסינים, ובמקביל דבקה מוסקבה בתוכנית המקורית שלה – היצמדות לג'יאנג קאי-שק. מאו והקומוניסטים הסינים מצדם אכן היו מעוניינים בשלב מסוים לראות את ג'יאנג מחליף את ג'יאנג כמנהיג סין.

מאו דזה-דונג וג'יאנג קאי-שק, שנת 1945

יפן – נפלה ההחלטה להטיל את פצצות האטום ולא לסמוך על דרך קונבנציונלית להכרעת האויב. כאן, בשאלה הנוגעת לסיום המלחמה בשנת 1945, מחשבת מאו והשקפתו הן רלבנטיות, שכן הניצחון על גרמניה וועידת פוטסדם ביולי 1945, שכונסה בעקבותיה, לא ציינו את סיום המלחמה העולמית; זו נמשכה כידוע עד כניעת יפן ב-14 באוגוסט.

מאו וסיומה של מלחמת העולם השנייה

ומי הביא לניצחון על יפן? כאן ניתן למצוא שני נרטיבים שונים בתכלית. האחד הוא זה שמוכר במערב ונחשב ל"נרטיב ההגמוני". הוא מתמקד בחשיבות המכרעת של הטלת פצצות האטום ובטענה, שתוך כדי פעילות הכוחות האמריקניים (הנתפשת ככלות הכול הכרחית וחיובית), ניסתה ברית-המועצות לנצל את התפנית הדרמטית ותקפה במנצ'וריה מתוך כוונה פוליטית ברורה לכל עין להגיע להישגים טריטוריאליים ומדיניים במלחמה הקרה המתפשטת גם למזרח. על נרטיב זה אין צורך להרחיב את הדיון שכן הוא מוכר בעיקרו.

הנרטיב האחר הוא הנרטיב של מאו. באפריל 1941 חתמו ברית-המועצות ויפן על חוזה ניטרליות, שאמור היה לשרת את

כשג'יאנג נשבה על-ידי ג'אנג, קיווה מאו שיריבו יוצא להורג. הוא האמין, שתלות של "המרשל הצעיר" בברית-המועצות תאפשר לו לנסוק בסין מבחינה פוליטית.

הוויכוח ההיסטוריוגרפי בדבר תרומתם של הקומוניסטים למאבק האנטי-יפני, ובאופן נקודתי לגבי מלחמת הגרילה שלהם שהתנהלה מעבר לקווי האויב, עודנו נמשך. מערך התעמולה של שני הצדדים היה במשך עשרות השנים שחלפו כה אינטנסיבי, עד שלעתים היטשטשו העובדות המרכזיות. אין ספק למשל, שגם כוחות ממשלתיים שנתרו מאחורי קווי האויב היפני גרמו לו לקשיים. אך דומה שאין לייחס לסוגיה זו חשיבות רבה מדי. בסופו של דבר ברור, כי התרומה הכלל-סינית למלחמה ביפנים הייתה בעצם ריתוקם של כ-2.3 מיליון חיילים יפנים (מדרג ב ולא לוחמי עלית) למרחבי סין.

ואולם יש להדגיש, שמרגע שסין, הממשלה והקומוניסטים כאחד, לא הצליחה לתרום את חלקה בהכניעתה של יפן, ברור היה, שהצבאות שמחוץ לסין, קרי אלה של מקארטור (MacArthur), נימיץ (Nimitz) ומאונטבטן (Mountbatten), הם שהיו אמורים להכריע את הכף. כאשר גם במהלך אסטרטגי זה התעוררו בעיות קשות – אובדן חיי לוחמים בהיקפים רחבים האט מעבר למצופה את קצב הידוק עניבת החנק על

המלחמה של הממשלה הסובייטית על יפן [...]". מבחינתו של מאו הייתה ההתערבות הסובייטית משום צעד שנועד לקצר את משך המלחמה. הוא קרא אפוא לסייע לכוחות הסובייטיים ולשתף עמם פעולה בהשלמת משימתם.

ארבעה ימים מאוחר יותר, ב-13 בחודש, בפגנתו אל פעילי המפלגה בִּנְגָן, הכריז מאו: "אלה הם ימי שינוי יוצאי דופן בדברי ימי המזרח הרחוק. הגורם המרכזי לכניעת יפן הוא כניסת ברית-המועצות למלחמה. מיליון חיילי 'הצבא האדום' נכנסים לצפון-מזרח סין; לא ניתן לעמוד מול כוח זה. האימפריאליזם היפני אינו יכול להמשיך ולהילחם [...]. יפן לא הייתה נכנעת אלמלא כניסת 'הצבא האדום' של ברית-המועצות לצפון-מזרח סין [...]". ומיד הוסיף, כי "זרועות התעמולה של ארצות-הברית ושל גיאנג קאי-שק קיוו לטאטא ולסלק את השפעתו הפוליטית של 'הצבא האדום' [מהאזור] על-ידי שתי פצצות אטום, אך לא ניתן לטאטא כוח זה החוצה. האם יכולות פצצות אטום להכריע מלחמות? לא, אין הן יכולות! פצצות אטומיות לא היו מסוגלות להכניע את יפן".

מעניינת בדברי המנהיג הסיני ההנחה התאורטית, שרק מלחמה שאוסר עם, מאבק עממי של ממש, הוא בעל משמעות. אין, ולא יכולה להיות, משמעות ליכולת אטומית המנותקת ממאבק עממי-פרולטרני. את התפישה העקרונית הזו יישם מאו וחיזק בשנות החמישים בתקופת האיום האמריקני על סין, מפרוץ מלחמת קוריאה ואילך. אך עוד בשנת 1945 הדגיש מאו, "אם פצצות אטומיות היו יכולות להכריע מלחמות, מדוע, אם כן, היה נחוץ לבקש מברית-המועצות לשלוח את חייליה לחזית נגד יפן? מדוע יפן לא נכנעה מיד לאחר ששתי הפצצות הוטלו עליה ומדוע היא כן נכנעה מיד לאחר שברית-המועצות שיגרה את חייליה לחזית?" (כאן קיימת כמובן סוגיה לוגית, שכן כניסת ברית-המועצות למלחמה והטלת הפצצה השנייה על-ידי האמריקנים, הפעם על הירושימה, היו סמוכות מאוד בזמן).

בהתייחסו לזירה הפנימית בארצו, הזכיר מאו לקאדרים של המפלגה, ש"כמה מחברינו מאמינים גם הם, שהפצצה האטומית היא כל-יכולה, וזו טעות גדולה. חברים אלה מפגינים פחות כוח שיפוט מכפי שיש ללורד אנגלי. יש לורד בריטי אחד, המכונה לורד מאונטבטון. הוא אמר, שהטעות הגדולה ביותר היא לחשוב שפצצה אטומית יכולה להכריע מלחמה. וכמה מחברינו מפגרים בהשקפותיהם אף ממאונטבטון. מה השפיע על חברים אלה לראות בפצצה האטומית דבר נס? אידי לכם מה – זו השפעה בורגנית!". אחר כך תקף השקפת עולם זו ואת המבנה הלוגי של החשיבה שבבסיסה. התאוריה, שכלי נשק יכולים לקבוע דבר-מה, הדגיש, היא גישה "צבאית טהורה" והיא שגויה, שכן זו לדעתו מחשבה "ביורוקרטית" ביסודה, "המנותקת מההמונים", מחשבה "אינדיבידואליסטית". מאו הבהיר אפוא בתכלית הקיצור את מהות השקפת עולמו הפרולטרית הבסיסית – מלחמה איננה ניתנת להכרעה אם ההמונים, "העם", או אם נרצה חיל הרגלים, שרגליו על הקרקע תרתי משמע, אינו מבצע את משימתו.

לאחר המלחמה קיבלה הגרסה המאואיסטית חיזוק מצדם של כמה היסטוריונים, שציינו את החשש היפני מהכוחות הסובייטיים בצפון-מזרח אסיה. לואי אלן (Allen), למשל,

שני הצדדים. ואולם, תוך התעלמות מחוזה זה ובהנחת-עבודה ששתי המדינות החותמות יִפְרוּ במוקדם או במאוחר את סעיפי ההסכם, עשתה ארצות-הברית לאחר כניסתה למלחמה את כל שלא ידה כדי שברית-המועצות תחבור אליה במאבק נגד יפן בשלב זה או אחר. ה"צבא האדום", על-פי תוכניתיה של וושינגטון, היה צפוי לסייע במנצ'וריה, בקוריאה ובטריטוריות הצפוניות ביותר של יפן. ברית-המועצות אף הייתה אמורה לאפשר למפציצים אמריקניים לנחות בנמלי אוויר בסיביר לצורך השלמת משימותיהם.

ואכן, מאז ועידת טהרן בשנת 1943 הביעה ברית-המועצות את נכונותה העקרונית להיכנס למלחמה נגד יפן. הנשיא רוזוולט לא הוטרד בימים ההם מהיתרונות הטריטוריאליים (וממילא הפוליטיים) שעלולה הייתה ברית-המועצות להשיג לעצמה עקב השתתפותה במערכה באסיה. הוא אף לא נתן את מלוא דעתו לסכנה, שהקומוניסטים הסינים יקצרו את פרי מדיניותו. לפיכך הוא לא היסט לתווך בין הניצים בסין, בין ממשלתה הלאומית של סין לבין הקומוניסטים. אפשר לטעון, שחישוביו הפוליטיים היו קצרי-טווח ואולי אף תמימים, אך הייתה זו עובדה. בעיניו היה הניצחון על יפן בגדר מטרת-על. הוא נהג לומר: "כאשר האויב דוחק אותנו לקראת אסון אפשרי, סירוב לעזרה ממישהו שיהרוג יפנים נראה בלתי-הגיוני".

כך, באותו צומת נראה היה, שהמתח האידאולוגי בין המחנות התרופף לזמן מה. בוועידת יאלטה בפברואר 1945 נקבע, שרוסיה תזכה בדרום סֶבֶלִין, באיים הקוריליים, בחכירה של פורט ארתור (לו שון), תיהנה מפִּינְאוס דאלִיָּאן (דאלין), ואף תקבל לידיה את ניהול מסילות הרכבת במנצ'וריה. גם מינגוליה החיצונית, בפעם הראשונה, נקבעה באופן רשמי כאזור אוטונומי, דה-פקטו כחלק מברית-המועצות. במהלכים מוסכמים אלה היה טמון כמובן חשש, שרוסיה תמלא את החלל שיוותר עם קריסת יפן. המדיניות שנקטה הכפיפה את המציאות הפוליטית העתידית לסיטואציה לא-קלה, שבפניה ניצבה וושינגטון באותם ימים. כך הפכה ברית-המועצות באופן לא-צפוי לגורם מייצב במזרח אסיה ושותף של אמת במאזן הכוחות הבתר-מלחמתי. אולם לאחר מות רוזוולט ניכר שינוי בקו האמריקני, עתה בהנהגת הנשיא החדש טרומן. טרומן לא היה מוכן להשלים עם היתרונות שתשיג לעצמה ברית-המועצות במזרח אסיה ולא היה מוכן לאשרר את ההבטחות שניתנו ביד רחבה למוסקבה על חשבון סין, שהייתה בעלת-בריתה של ארצות-הברית.

את הטלת הפצצה על הירושימה ב-6 באוגוסט 1945 בהוראתו של טרומן יש לראות בהקשר זה. פני הדברים השתנו כליל. מולוטוב הודיע עתה לשגריר האמריקני, וויליאם אוורל הארימן (Harriman), שברית-המועצות תראה את עצמה כנתונה במלחמה עם יפן החל ב-9 באוגוסט. בכך הבהיר משטרו של סטלין, שהוא דבק בדקדקנות בהבטחתו מוועידת יאלטה להיכנס למלחמה עם תום שלושה חודשים לכניעת גרמניה. כאן מתקבלת תמונה שונה מזו שאנו רגילים לה – הייתה זו לכאורה ארצות-הברית שניסתה ברגעים האחרונים ממש לקטוף פירות לא לה תוך ניצול יכולתה הגרעינית שנקרתה זה עתה בדרכה. מכלל הדברים עולה הרקע לנרטיב הסיני המבוטא על-ידי מאו, שהכריז ביום כניסת הכוחות הסובייטיים למנצ'וריה, ב-9 באוגוסט, כי "העם הסיני מקבל בברכה לבבית את הכרזת

ובראשונה ארצות-הברית) ואולי אף תצטרף בתנאים מסוימים ליפן, נגוזו באחת. הייתה זו מכה פסיכולוגית לא קלה. גאר אלפרוביץ (Alperovitz), בניתוחו המסתמך על עבודת ההיסטוריון ארנסט מיי (May), מציין, שפניית הקיסר היפני אל בעלות-הברית בבקשה לסיים את המלחמה התבססה כנראה על היוזמה ההתקפית הסובייטית, וכי וושינגטון על מומחיה הייתה מודעת לכך. הייחודי במחקרים אלה הוא, שנרטיב המלחמה הקרה כמו גם האנטי-קומוניזם המקארתיסטי מנעו במשך תקופה ארוכה גיבוש של הערכה היסטוריוגרפית באשר לתרומה הסובייטית לניצחון על יפן. גם מה שכונה לימים בארצות-הברית "נפילתה של סין" או "אובדנה של סין", פעל למעשה לטשטוש התמונה ההיסטוריוגרפית האחרת וחיוק את הנרטיב המאדיר את חלקה של ארצות-הברית ואת היכולת הגרעינית בניצחון.

כך אפוא נראית עתה התמונה שצייר מאו, שנראתה בזמנה בלתי-מהימנה ומוזרה במערב, כקרובה יותר לאמת מכפי שנטו רבים לחשוב עד לאחרונה. התפישה "הפרולטרית" מקבלת לכאורה תוקף. יתר על כן, מן הדברים עולה הטענה, שאפשר היה להכריע את יפן גם ללא הטלת פצצות אטום. גישה זו, בלי להרחיב יתר על המידה את הדברים על חולשותיה, איננה אידאולוגית, אלא מחקרית. עולה ממנה, שברגע שבשלה היכולת האטומית והצטיירה כבעלת סיכויי הצלחה, הזדוזה ארצות-הברית להביא את המלחמה לכדי סיום מהיר ובמו ידה בלבד. וושינגטון שאפה למנוע מברית-המועצות, בעלת-בריתה הזמנית, מלמלא את התחייבויותיה מוועידת יאלטה, להכות ביפנים ולקטוף פירות פוליטיים מיוזמתה. היא שאפה להעביר למוסקבה, היריב הבא, מסר ברור – לוושינגטון נשק יום הדין ואל להם, לסובייטים, להתעמת עם העולם החופשי.

לסיכום אפשר לטעון, כי מה שהחל כנרטיב קומוניסטי, סובייטי ומאואיסטי, לפיו כניסת ברית-המועצות למלחמה במזרח היא זו שהכריעה את הכף, עבר מטמורפוזה במהלך שישים השנים האחרונות והיה לנרטיב היסטוריוגרפי לגיטימי, המוצא ביטוי אקדמי, אף אם ללא הטונים הנלהבים והאידאולוגיים של מאו דזה-דונג.

לקריאה נוספת:

אהרן שי, *ממלחמת האופיום עד יורשי מאו*, תל-אביב 1990.

אהרן שי, *סין במאה העשרים*, תל-אביב 1998.

Mao Tse-tung, *Selected Works*, vol. III, Peking 1965.

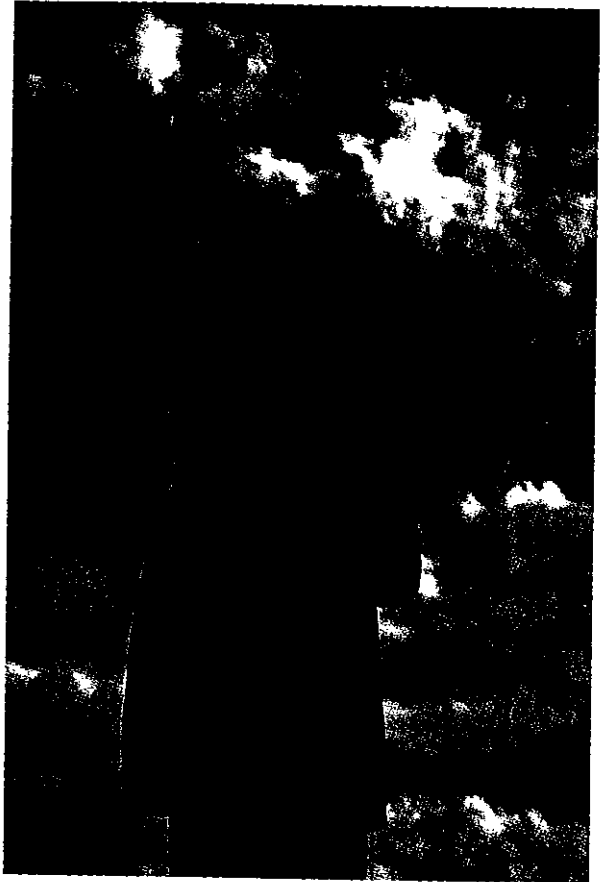
Louis Allen, *The End of the War in Asia*, London 1976.

Gar Alperovitz, *The Decision to Use the Atomic Bomb and the Architecture of American Myth*, London 1995.

Gerhard Weinberg, *A World at Arms: A Global History of World War II* (new edn.), Cambridge 2005.

מקורות האיורים:

תמונות בעמודים 61, 63, 65: אימג'בנק ישראל - Gettyimages

פסל של מאו דזה-דונג בעיר צ'אנגצ'ון (Changchun), שנת 1995

היסטוריון של יפן ושל המלחמה במזרח, ציין, כי שירותי הביון היפניים היו עם היד על הדופק והעריכו כל הזמן באורח שוטף ובזמן אמיתי את עוצמת הכוח שתקצה ברית-המועצות לתקיפת מנצ'וריה. מן הקונסוליות שלהם בצ'יטה (Chita) ולאורך מסילת הברזל הטרנס-סיבירית הם למדו על שיגור כוחות רוסיים מהחזית האירופית מזרחה בקצב של עשרים רכבות ליום. הם אמדו את מספר החיילים הנשלחים במיליון ושש-מאות אלף, את כמות המטוסים ב-6,500 ואת הכלים המשוריינים ב-4,500 בקירוב. הם היו מודעים היטב לעובדה, שבעוד הצבא הסובייטי המיועד למשימת העימות הולך ומתחזק, צבאותיהם נחלשים מיום ליום מפאת העימות עם האמריקנים.

ההיסטוריון גרהרד ויינברג (Weinberg) החזיק בדעה, שהכרות המלחמה של ברית-המועצות על יפן הייתה בבחינת מכה כפולה ומשמעותית ליפן – מן הבחינה הצבאית ומן הבחינה הפוליטית-הדיפלומטית גם יחד. המודיעין היפני כשל להעריך אל נכון מתי תבוא ההתקפה הסובייטית. הנחת אנשי המקצוע הייתה, שיוותר ליפן די זמן להתכונן לפלישה רוסית. יתר על כן, גם התקוות שברית-המועצות תישאר ניטרלית, תשמש כמתוכתכת במשא ומתן בין טוקיו לבעלות-הברית (בראש